

ATRASK LIETUVIŲ KALBĄ UŽRAŠAI

Audronė Janickienė
Asta Kibildienė
Ingrida Visockienė

1 DALIS

6

TURINYS

IVADAS 5

Teksto skaitymo būdai 5

I SKYRIUS. KALBA KAIP SOCIALINIS KULTŪRINIS REIŠKINYS 8

1. Vaizdinės ir tekstinės informacijos šaltiniai, jų patikimumas 8
2. Kalbos kilmė 9
3. Daugiareikšmiai žodžiai 11
4. Bendrinė kalba ir tarmės 13
5. Kalba kaip pasaulio pažinimo būdas 15
6. Vardų ir pavardžių kilmė 17
7. Vietovardžių kilmė 19
8. Pristatymas, jo situacija ir tikslai 21
9. Pirmieji atradimai – tiriamojo darbo pristatymas 23
10. Mokausi kurti tekstus 25
11. Laiškai ir žinutės 27

II SKYRIUS. 5 KLASĖS KURSO KARTOJIMAS IR GILINIMAS 30

1. Kalbos dalių sistema 30
2. Jaustukai ir ištiktukai 32
3. Daiktavardis 34
4. Būdvardis 36
5. Skaitvardis 38
6. Įvardis 40
7. Veiksmažodžio reikšmė, laikai ir nuosakos 42
8. Veiksmažodis ir daiktavardžio linksniai. Prielinksnis 44
9. Prieveiksmis 46
10. Jungtukas ir dalelytė 48
- 11–12. Pagrindinių tarimo ir rašybos taisyklių, taikomų lietuviškiems žodžiams, kartojimas 50
13. Atradimai: pažįstu kalbos dalis ir jas rašau taisyklingai 53
14. Teksto glaudinimas 55

III SKYRIUS. FONETIKA, KIRČIAVIMAS IR RAŠYBA 59

- 1. Tarptautinių žodžių rašyba, tarimas ir kirčiavimas 59
- 2. e ir ia rašyba tarptautiniuose žodžiuose 61
- 3. Priebalsio j tarimas ir rašyba tarptautiniuose žodžiuose 63
- 4. Tarptautinių žodžių trumpasis o 65
- 5. Kaitomi ir nekaitomi tarptautiniai žodžiai, jų kirčiavimo ypatumai 67
- 6. Žodžio galo kirčiavimas 69
- 7. Aiškaus ir taisyklingo kalbėjimo, tinkamos intonacijos etiketas 71
- 8. Atradimai: taisyklingai rašau ir tariau tarptautinius žodžius 73
- 9. Dalykinio ir meninio stiliaus tekstų paskirtis ir kalbos ypatybės 77
- 10. Publicistinio ir buitinio stiliaus tekstų paskirtis ir kalbos ypatybės 80
- 11. Praktinių tekstų kalbos ypatybės 82
- 12. Kūrybinis teksto dalies įrašymas 85
- 13. Mokomės kurti sakmę 88

LITERATŪROS ŠALTINIAI 92

SUTARTINIAI ŽENKLAI

HIPOTEZĖ

PROBLEMA

DARBAS DVIESE

DARBAS GRUPĖMIS

* SUDĖTINGESNĖ, KŪRYBIŠKUMO
REIKALAUJANTI UŽDUOTIS

IVADAS

TEKSTO SKAITYMO BŪDAI

Kaip skaityti negrožinius tekstus?

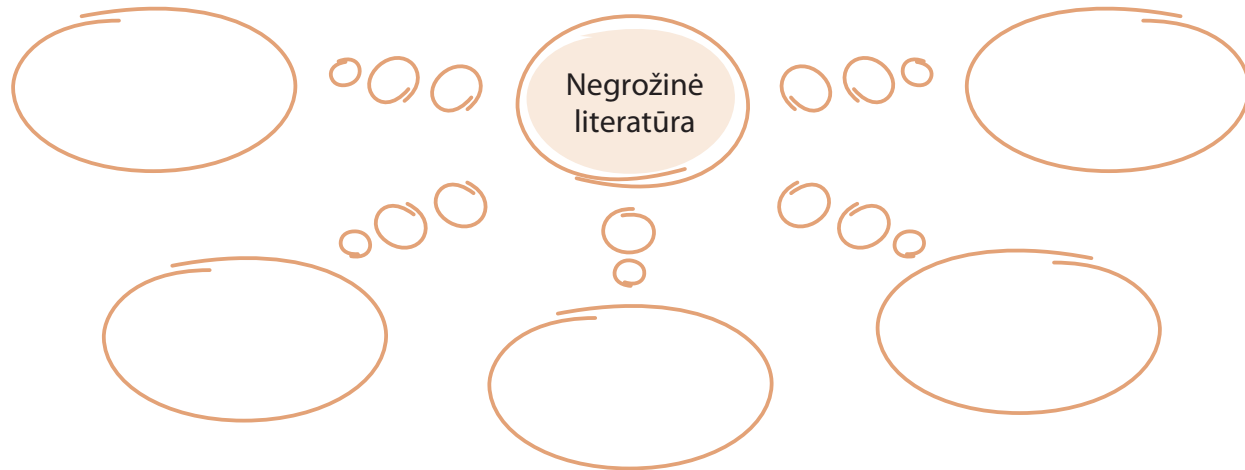

VEIKLA

A Užbaik teiginius: kur tinka, įrašyk žodžius *grožinė* arba *negrožinė*.

Vadovėliai yra _____ literatūra. Literatūros kūriniai, kuriuos skaitau
literatūros pamokose, yra _____ literatūra.

Remdamasis vadovėliu užpildyk schemą – parašyk, kur randame negrožinių tekstų.

Perskaityk tekstą ir su juo susiek kvadratėlius. Juose užbaik teiginius.

Paryškintas sakinyss nurodo_____	Išskirtos pastraiposs nurodo_____	Pavyzdys paaiškina _____	Šio teksto tema – _____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

Garsinės knygas galima klasifikuoti pagal įrašyto teksto santykį su spausdintu tekstu. Tokia klasifikacija atspindi garsinės ir spausdintinės knygos sąveiką. Remiantis šiuo aspektu išskiriamos trys garsinių knygų rūšys:

- tikslus spausdintinės knygos įrašas, ne sutrumpinta knygos versija – skaitomas kiekvienas spausdintinės knygos žodis, niekas nėra praleidžiama;
- sutrumpinta knygos versija – originalus spausdintinės knygos tekstas sutrumpinamas, kai kurios teksto vietos išbraukiamos, tačiau išlaikomas istorijos siužetas, pagrindinės charakteristikos, pasakojimo stilius;
- savarankiška garsinė knyga, neturinti spausdintinės versijos, – garsinė knyga, paremta ne spausdintinės knygos tekstu, o tik žodiniu turiniu (pavyzdžiui, seminarai, skaitovo kalba, įvairūs pasisakymai).

B Remdamasis pamokoje išmoktais skaitymo žingsniais perskaityk tekstą.

PIRMAS ŽINGSNIS

Apžvelk tekstą, susipažink su jo turiniu ir pasakyk jo temą.

ANTRAS ŽINGSNIS

Įsivaizduok, kad tavo tikslas – pristatyti „Lietuvių kalbos žodyną“.

Atidžiai skaitydamas tekstą pabrauk svarbiausią informaciją.

LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNAS

„Lietuvių kalbos žodynas“ – didžiausias XX a. lietuvių kalbotyros veikalas, kurio idėją prieš 100 metų pradėjo įgyvendinti žymusis lietuvių kalbininkas Kazimieras Būga. Dvidešimt žodyno tomų šešis dešimtmečius (1941–2002 m.) rengė kelios kalbininkų kartos. Jame pateikiama senoji ir dabartinė lietuvių kalbos leksika. Žodžiai iliustruojami raštų nuo 1547 m. iki 2001 m. (religinės, mokslinės, grožinės, publicistinės literatūros) ir tarmių sakiniais, renkamais nuo 1902 m.

Žodyno apimtis apie 22 000 puslapių, jame daugiau kaip 11 mln. žodžių. Šis mokslinis žodynas reikšmingas ne tik lietuvių kalbotyrai, bet ir lyginamajam indoeuropiečių kalbų mokslui. Jame parodoma žodžio geografija, istorija, kilmė, gramatinės formos ir kategorijos, darybiniai ryšiai ir variantai, semantinė¹ struktūra, kirčiavimas, vartosena ir stiliaus ypatybės. <...>

2013 m. išleistas antras elektroninis „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimas. Jame atlikta naujų taisymų, pridėta daugiau paieškos galimybių. Žodynas ir jo žinynas yra atmintuke (USB), juo naudojantis nebūtina prieiga prie interneto. Atnaujintą LKŽ galima įsigyti internetu.

Pagal <http://www.lkz.lt/dzl.php>

Skaitydamas tekstą antrą kartą remkis pasižymėta informacija. Patyrinėk, ar tikslingai ją atsirinkai, ar gali pasakyti:

Kada pradėtas rengti LKŽ? _____

Kas pradėjo rengti LKŽ? _____

Žodyno apimtis: _____ tomų, _____ puslapių, _____ žodžių.

Iš kur pateikiami pavyzdžiai?

1. _____

2. _____

Kokio senumo pavyzdžių galima rasti žodyne? _____

Kokie svarbiausi elektroninio žodyno privalumai:

1. _____

2. _____

3. _____

¹ Semantinė – reikšminė.

C Parašyk kiekvienos pastraipos temą.

1. _____

2. _____

3. _____

Ar tavo sugalvotos temos gali būti teksto paantraštės? Kodėl taip manai?

Prisimink, kas yra ieškomasis skaitymas.

Remdamasis „Lietuvių kalbos žodynu“ paaiškink žodį *indoeuropietis*. _____

Pažymėk žodžio *kalbotyra* reikšmines dalis. Pasakyk, iš kokių žodžių jis sudarytas.

Aptarkite, kokiais šaltiniais dažniausiai naudojotės ieškodami papildomos informacijos:

a) lietuvių kalbos pamokose _____

b) kitų dalykų pamokose _____

ATLIKĘS UŽDUOTIS ĮSIVERTINK

A Prisiminiau, kokių yra negrožinių tekstų, ir užpildžiau schemą.

- ☐ Atlikau savarankiškai
☐ Atlikau padedamas

B Remdamasis teksto skaitymo būdais atrinkau reikalingą informaciją.

- ☐ Atlikau savarankiškai
☐ Atlikau padedamas

C Parašiau pastraipų temas ir radau informacijos papildomuose šaltiniuose.

- ☐ Atlikau savarankiškai
☐ Atlikau padedamas

Skaitant negrožinius tekstus, svarbu _____

II SKYRIUS

5 KLASĒS KURSO KARTOJIMAS IR GILINIMAS

1. KALBOS DALIŲ SISTEMA

Kodėl yra net vienuolika kalbos dalių?

VEIKLA

- A** Aptark suporuotų žodžių panašumus ir skirtumus (pagal prasmę ir gramatinius požymius).

Paukštis – lakštingala, jausti – jausmas, gražus – gražumas, žemas – žemyn, liuokt – liuoktelėjo, aimanuoti – ai, geras – gerai, bumbt – bumbtelėjo, žaislas – lėlė, mašina – automobilis.

Parašyk, kurių kalbos dalių nebuvo tarp suporuotų žodžių. Kodėl?

- B** Skliaustuose parašyk, kurios kalbos dalys yra paryškinti žodžiai.

Tačiau ji negrižta. Pats ją pavarė, išsinešdinti liepė. O ji sakė: „Norėčiau, kad dar **šimta** (_____) **kartų** (_____) taip nusijuoktumėt...“ Gal pasivyti, pašaukti vardu: Nebijoke!.. Ė ne, **varlės** (_____) iš juoko padūks. O ir niekur ji nepabėgs, tokia lėtūnė. Kol matuos **pasaulinio** (_____) upelio ilgi, kol sapnuos **mėlyną** (_____) salą, jis suras ežere **jai** (_____) **tokį** (_____) akmenuką, kad žado neteks. Na ir vardelis: Nebijokė... Oi, oi, ojokė Nebijokė... Go go go!

Vytautė Žilinskaitė, „Nebijokė“

Nurodyk, kuriais gramatiniais požymiais panašios paryškintos kalbos dalys.

Parašyk, kuri kaitoma kalbos dalis tekste neparyškinta. Kuo ji skiriasi nuo kitų kaitomų kalbos dalių? Iš teksto išrašyk bent penkis tos kalbos dalies pavyzdžius.

Iš teksto išrašyk ir įvardyk nekaitomas kalbos dalis.

Pabrauktą sakinį išnagrinėk kalbos ir sakinio dalimis.

Sukurkite kalbos dalių skirstymo schemas a) pagal reikšmę, b) pagal kaitybą, c) pagal vaidmenį sakinyje.

ATLIKĘS UŽDUOTIS ĮSIVERTINK

- A** ***Aptariau** ____ žodžių porų panašumus ir skirtumus, **nurodžiau** ____ nesamas kalbos dalis.*

☐ Atlikau savarankiškai

☐ Atlikau padedamas

B ***Aptariau** ____ ištraukos kalbos dalis, sakinį **išnagrinėjau** kalbos ir sakinio dalimis.*

☐ Atlikau savarankiškai

☐ Atlikau padedamas

C ***Sukūriau** kalbos dalių skirstymo schemas:*

a) _____,

b) _____,

c) _____.

☐ Atlikau savarankiškai

☐ Atlikau padedamas

Vartodamas ivairių kalbos dalių vienu sakiniu parašyk, ką pakartojai pamokoje.

10. PUBLICISTINIO IR BUITINIO STILIAUS TEKSTŲ PASKIRTIS IR KALBOS YPATYBĖS

Kokia publicistinio ir buitinio stiliaus paskirtis ir kaip nuo jos priklauso kalbos ypatybės?

VEIKLA

A Parašyk buitinio stiliaus ir publicistinio stiliaus vartojimo sritis.

Buitinis stilius vartojamas _____

Publicistinis stilius vartojamas _____

Kurių stilių požymių turi publicistinis stilius?

Kokias vienodas funkcijas turi buitinis ir publicistinis stiliai?

B Tekste pabrauk buitiniam stiliui būdingus kalbos vartojimo pavyzdžius.

Antroje lentelės skiltyje parašyk, kokia tai kalbos ypatybė.

Tekstas	Buitinio stiliaus kalbos ypatybės
Mama Džoja išlipo iš mašinos. – Šakės! Padangą nuleido! – Mam! Kiek kartų tėtis tau sakė? Ne „nuleido“, o „oras išėjo“! – A, dabar jau tas pats... – Ar moki pakeisti ratą? – paklausė Nippė. – Ne. – Kiek kartų tėtis tau sakė, kad ratą pakeisti reikia mokėti? – Taigi, sakė... – Ką darysim? – Tu, Nippe, sėdėk mašinoj ir pinigų saugok, o aš ką nors sustabdysiu. Ir mama Džoja pradėjo balsuoti. Vytautas Račickas, „Jos vardas Nippė“	žargonas

Varnele pažymėk tas kalbos priemones, kurios netinka publicistiniam stiliui.

Apibendrink, kokie požymiai būdingi buitinio stiliaus kalbai.

C Įsivaizduok, kad turi parašyti straipsnį apie tai, kas nutiko Nippei ir jos mamai kelyje. Išsirink informaciją, kurią naudos.

Kokių tikslų sieksi rašydamas straipsnį?

Sugalvok straipsniui pavadinimą.

Parašyk, ką nusako tavo sugalvotas pavadinimas:

- temą,
- problemą,
- pagrindinę mintį.

ATLIKĘS UŽDUOTIS ĮSIVERTINK

A Išsiaiškinau, kokios yra buitinio ir publicistinio stiliaus vartojimo sritys.

- ☐ Atlikau savarankiškai
☐ Atlikau padedamas

B Apibendrinau žinias ir nurodžiau publicistinio stiliaus ypatybes.

- ☐ Atlikau savarankiškai
☐ Atlikau padedamas

C Tyrinėjau buitinio stiliaus kalbos ypatybes ir nustaciau publicistinio teksto tikslus.

- ☐ Atlikau savarankiškai
☐ Atlikau padedamas

Parašyk, ko reikėtų vengti visose kalbos vartojimo srityse.